

PAPER DETAILS

TITLE: Modernlik ve Postmodernlikte Din Problemi

AUTHORS: Erkan PERSEMBE

PAGES: 159-181

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/188599>

MODERNLİK VE POSTMODERNLİKTE DİN PROBLEMİ

Yrd.Doç.Dr. Erkan PERŞEMBE*

ÖZET

Modernlik ve din arasındaki ilişkilerin Batı ve Batı-dışı toplumlar da ifade ettiği anlamlar, farklı yorumları mümkün kılar ken, postmodern durum veya dönemleştirmede ise, din kavramının anlaşılması belirli bir tanım ölçeğine uymamaktadır. Modernlik düşüncesi evrensel bir meşrulaştırma potansiyeli ile din ve gelenekten arındırılmış bir dünya kurgusu üzerinde varolmuştur. Postmodern durum ya da söylem, modernlik eleştirileri üzerine kendisine yer belirlemeye çalışırken, bu durum çağımız insanların yaşantılarında yeni bir anlam dünyası keşfetmelerinden çok, varolan anlam dünyasının daha da bulanıklaşmasını ve belirsizleşmesini gündeme getirmiştir. Böylesine bir belirsizlikte, din ve geleneğin postmodernlikle birlikte yeniden ele alınışı da sorunlu bir alana girmek olarak görölmektedir. Çünkü Postmodernlikte ne dinlerin yeniden tesisi, ne de ritüele yeniden dönüş söz konusudur. Yalnızca dinlerdeki adalet, sevgi ve yardımlaşma duyguları postmodern dünyanın çoğulcu toplumsal yaşantısında kendisini gösterebilecek bir zemin bulabilmektedir. Modernliğin din konusundaki kesin tavrı bu nedenle postmodern söylemde bir sorunsal olarak kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Modernlik,, postmodernlik, modernlik ve din, postmodernlik ve din

Yirminci yüzyılda, bilimsel ve teknolojik gelişmeler baş döndürücü bir hız kazanarak bütün dünyada, daha önceki yüzyıllarda görölmeyen yoğunlukta bir değışim ve dönüşüm sürecini yaygınlaştırdı. Yeni bir yüzyıla girerken artık bilgi ve enformasyon teknolojilerinin gelecekte ortaya çıkartabileceği yeni dünya düzeni üzerinde senaryolar yazılıyor. “Toplumların tüketim kültürünün nesnesi konumuna getirildiği dünya yüzeyinde küresel kültürün kapsayıcılığı yerel kimlikleri farklılıklar temelinde yeniden üretiyor.”¹ Geleneksel yaşam biçimleri ve *modern* yaşam biçimleri farklı renklerde dünyanın her yerinde kendisine özgü yaşam kodları oluşturuyor. “Buna karşılık tartışmalar, daha çok ‘içinde yaşadığımız sürecin adlandırılması, tarihte daha önce yaşanmış diğ er

* Ondokuzmayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Anthony Giddens, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**,Ç:Osman Akınhay,Alfa Y.,İstanbul 1999,s.15.

köklü toplumsal değişikliklerden ayrılan yönlerinin belirlenmesi ve gelecekte alabileceği muhtemel biçimlerin şimdiden kestirilebilmesi' gibi sorunlar üzerinde odaklanıyor."² Bir başka açıdan, "Batı dünyasında sanayi sonrası dönemi açıklayabilecek yaklaşımlar arasında, "post-fordist", "postmodern", "tarih sonrası", "enformasyon toplumu", "üçüncü dalga", "globalleşme(küreselleşme)" gibi nitelemeler yapılıyor."³ Batı dışındaki toplumlarda ise *modernleşme* süreçleri, adı konulamayan tepkilerle ifade ediliyor. "Siyasetçiler, bilim adamları, sanatçılar başta olmak üzere her meslek ve kesimden kişilerle; başta üniversiteler ve araştırma kuruluşları olmak üzere değişik toplumsal kurum ve kuruluşlar bu değişim sürecini de kendi açılarından anlamlı hale getirmeye, böylece onu denetlenebilir, yönlendirilebilir bir sürece dönüştürmeye gayret ediyorlar."⁴ *Modernlik* ve din arasındaki ilişkilerin Batı ve Batı-dışı toplumlarda ifade ettiği anlamlar, farklı yorumları mümkün kılarken, *postmodern* durum veya dönemleştirmede ise, din kavramının kavramsallaştırılması belirli bir tanım ölçeğine uymamaktadır. *Modernlik* ve *postmodernlik*te din sorununun karşılaştırılması bu bakımdan önemli güçlükler içermektedir. Makalemiz kapsamında çağdaş toplumlarda din problemini *modernlik* ve *postmodernlik* kavramlarının ortaya koyduğu projeler açısından karşılaştırmaya çalışacağız.

1) *Modernlik kavramı* :

Etimolojik kökeni itibariyle "*Modern*" kavramının uzun bir tarihi geçmişi vardır. Zaman zaman popülerleşen bu kavramın tarih boyunca en karakteristik özelliği bir kopma durumunu yansıtmış olması olmuştur. "*Modern terimi*" Hans Robert'e göre Latince "*Modernus*" biçimiyle ilk defa beşinci yüzyılda resmen, Hristiyan olan o dönemi, Romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için kullanıldı. İçerikleri sürekli değişse de, "*modern*" terimi hep, kendini '*eski'den yeni*'ye bir geçişin sonucu olarak görmek için dile getirilmiştir."⁵ *Modernlik* konusundaki *modern* düşüncenin, yani bizim *modernlik* düşüncemizin ise genellikle onyedinci yüzyılda doğduğu düşünülmektedir.⁶ *Habermas*'a göre, *Aydınlanma*'ya kadar "*modern*" terimi Avrupa'da tam da yeni bir çağ bilincinin kendisini eskilerle kurulan yeni bir ilişki yoluyla oluşturduğu dönemlerde, eskinin taklit yoluyla tekrar ele geçirilmesi anlamında bir model olarak ortaya çıkmıştır.⁷

² Nabi Avcı, **Enformatik Cehalet**, Kitabevi, İstanbul 1999, s.39.

³ Krishan Kumar, **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, Ç:Mehmet Küçük, Dost Kitabevi, Ankara 1999, s.9.

⁴ Avcı, a.g.e., s.39.

⁵ Jürgen Habermas, "Modernlik Tamamlanmamış Bir Proje", Ç:Gülengül Naliş, **Postmodernizm**, Ed.Necmi Zeka, Kıyı Y., İstanbul 1994, s.31.

⁶ Kumar, a.g.e., s.96.

⁷ Jürgen Habermas, **On the Logic of the Social Sciences**, Cambridge 1988, s.42'den aktaran Andrew Davison, **Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik**, Ç:Tuncay Birkan, İletişim Y., İstanbul 2002, s.54.

“Modern”, tanımı gereği zaman içinde yapılan bir ayrıma karşılık gelir. “Kök anlamı bugün ya da bugüne aittir ve düne ait olandan yapılan zamansal bir ayrıma işaret eder.”⁸ “Modern” olarak kabul edilen ürünlerin ayırt edici özelliği “yeni” olmasıdır; bir sonraki stilin yeniliği ile onun da modası geçecektir. Böylece, “modernlik” anlayışımız, kendisine ait klasik olma ölçülerini yaratmaktadır.⁹ Ancak yine de, “modern” kavramı tartışmaya açıktır, çünkü üzerinde kendini *modern* olarak gören herkesin anlayabileceği tek bir *modern* tanımı yoktur.¹⁰

Modernliğin temel olarak kendinden önceki dönemden bir kopuş olarak görenlerin yanında, *gelenek*(geçmiş), *modern* ve *postmodern* kavramlarının tarihsel dönemler olabileceği de öne sürülmüştür. Bu kavramlar arasında öncelik-sonralık sıralamasından başka bir şey yoktur ve bu sıralama olağandır.¹¹ Zira “*Modernlik* düşüncesinin özünde gelenek ile bir karşıtlık vardır.”¹² *Modernlik* bilinci, *modern* kavramının ayrılmaz bir parçası olan dönem ayrımını yeniden üretirken bunu, *modern* ile *modern-öncesi* arasındaki zamansal ilişkiyi değerlendirerek yapmıştır.¹³

2) Modernlik Düşüncesi :

Modernliğin, en geniş anlamıyla değişimi ifade etmesi ve *modernleşme* sürecine giren toplumların tüm yönlerinin değişiminin söz konusu olması, total bir değişimin gerekliliğinin ortaya çıkışı, *modernliğin* temel özelliğini oluşturur. *Modernlik*, salt değişim ya da olaylar silsilesi de değildir; akılcı, bilimsel, teknolojik ve idarî etkinliğin ürünlerinin yaygınlaştırılmasıdır. İşte bu nedenle, *modernlik* toplumsal yaşamın çeşitli bölümlerinin giderek artan farklılaşmasını içerir. Bu bölümler ise, siyaset, ekonomi, aile yaşamı, din ve özellikle de sanattır. “Weber”in sözünü ettiği ve *modernliğin* entellektüelleşmeyle tanımlayan “dünyevileştirme (sekülerleşme)” ve “dünyanın büyüünün bozulması” gibi kavramlar, aslında aklileştirilen bir dünyada, dinsel ruhun kaybını ifade eder.”¹⁴ *Modernlik*, toplumun merkezindeki Tanrı’nın yerine bilimi koyarak dinsel inançlara en iyi ihtimalle, ancak özel yaşam dahilinde yer bırakır. “*Modernlikle* birlikte Batı düşüncesi, akılcılığa temel rol tanıyarak, rasyonel bir toplum fikrini de benimsemiştir. Dolayısıyla *modernlik* sıkı sıkıya rasyonel düşünceyle

⁸ Davison, a.g.e., s.54.

⁹ Habermas, a.g.m., s.32.

¹⁰ Davison, a.g.e., s.53.

¹¹ Orhan Koçak, “Modernizm ve Postmodernizm”, *Defter*, 18(Ocak-Haziran 1992), s.10-11.

¹² Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Ç:Ersin Kuşdil, Ayrıntı Y., İstanbul 1994, s.39.

¹³ Davison, a.g.e., s.58.

¹⁴ Francis Robinson, “Säkularisierung im Islam”, *Max Webers Sicht des Islams: Interpretation und Kritik*, Ed: Wolfgang Schluchter, Suhrkamp Verlag, Frankfurt 1987, s.257.

bağıntılıdır.¹⁵ *Modernlik*; bilimsel/ düşünsel etkinliği, *Aydınlanmanın* varlık, bilgi ve tarih anlayışını kristalize eden insan-merkezci matrislerine oturarak, *modern* bilime meşrulaştırıcı ve belirleyici bir arka plân sağladı.¹⁶ Bu anlamda *modernlik*; bir kopuş, bir rasyonelleşme olduğu kadar bir sekülerleşme ve laikleşmedir. “*Modernlik*, yalnızca kendisinden önceki dönemlerden farklılaşmayı değil, daha iyi, daha ileri ve gelişmiş olmayı da içeren bir nitelişsellikle bütünleşmedir. Yani *modernlik* aynı zamanda ilerleme, gelişme ve kalkınma düşüncesini de içermektedir.”¹⁷ *Modernlikle* beraber adeta insan yeniden keşfedilmiş, insanın içinde yaşadığı doğa üzerindeki denetimi gündeme gelmiştir. Bu yüzyıla kadar insan, daha çok belirlenen görevleri yerine getiren bir varlık olarak tanımlanırken, artık kendi geleceğini ve etrafındaki olayları kendisinin belirleyebildiği etkin bir konuma geçmiştir.

Jeanniere, “*modernliğe* geçişi sağlayan dayanaklar” ve “*modernliğin* parametreleri” bağlamında dört temel devrimden söz etmektedir; “bilimsel, kültürel, endüstriyel ve siyasal devrimler.” Bilimsel devrimden *Aydınlanma* bağıntılı pozitivismi, siyasal devrimden demokrasiyi, kültürel devrimden lâikliği, endüstriyel devrimden endüstriyalizmi kastetmektedir.¹⁸ *Berman*, “*modernliğin* kaynak ve dayanakları olarak büyük keşifleri, sanayileşme ve kentleşmeyi, büyük/kitlesel göçleri, kitle iletişim düzeneklerini, ulus-devletleri, kitlesel toplumsal hareketleri ve kapitalist dünya pazarını görmektedir.”¹⁹

Modernlik kültürü, gündelik yaşamın değerlerini değiştirmekte ve yeni bir dünya yaratma idealini ön plâna almaktadır. “*Modernizmin* güçleri sayesinde, sınırsız bir kendini ortaya koyma(self-realization), otantik bir kendini duyumlama deneyimi (self-experience) isteği, aşırı uyarılmış bir duygusallığın öznelciliği hakim olmaya başlamıştır. Bu atmosfer, toplumdaki meslekî yaşam disipliniyle bağdaşmayan hedonistik motifleri serbest bırakmıştır.”²⁰ Bugün, dünyanın her köşesindeki insanlarca paylaşılan gündelik yaşamın akışı, bilim ve teknolojinin sunduğu sürekli gelişen ve büyüyen yeni yaşantı deneyimleri, *modernliğe* ait bilinç düzeyini yaygınlaştırmaktadır. İnsanların zaman ve mekânla ilgili algılama biçimleri sürekli dönüşmektedir. *Modern* olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme imkânları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi, olduğumuz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamla karşı karşıya bırakır.

¹⁵ Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, Ç:Hülya Tufan, Yapı Kredi Y., İstanbul 1994, s.23-24.

¹⁶ Ahmet Kara, **İktisat Kuramında Pozitivism ve Postmodernizm**, Vadi Y., Ankara 2001, s.83.

¹⁷ Birkan Uysal Sezer, “Postmodernizm ve İkinci Cumhuriyet”, **Amme İdaresi Dergisi**, 100 (Mart 1993), s.28.

¹⁸ Abel Jeannierre, “Modernite Nedir?”, Ç:N.Tutal Küçük, **Modernite Versus Postmodernite**, Ed:Mehmet Küçük, Vadi Y., Ankara 1993, s.16-22.

¹⁹ Marshall Berman, **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, Ç:Ümit Altuğ, Bülent Peker, İletişim Y., İstanbul 1999, s.28-29.

²⁰ Habermas, **a.g.m.**, s.34.

Modern ortamlar ve deneyimler, coğrafi ve etnik, sınıfsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesine geçerek, insanlığı birleştirmektedir.

3) *Modernlik ve Din :*

Dünyanın son iki yüz yıllık tarihinde, din ve geleneğin azalan etkisi, toplumsal bilim literatüründe çok sık tartışılmıştır. *Modern* toplumsal yaşamdaki konumların çoğu, dinin günlük yaşam üzerinde yaygın bir etki sağlamasına izin vermeyecek biçimde, açık bir uyumsuzluk göstermektedir. “Din ve gelenek her zaman yakından ilişkili olagelmıştır ve gelenek, ona tam bir karşıtlık oluşturan *modern* toplumsal yaşamda, dinsel söylemle birlikte çok ciddi bir şekilde anlam kaybına uğramaktadır.”²¹ Gelenekle *modernlik* arasında varolduğu iddia edilen farklılıkların temelinde, dinlerin geleneksel toplumlarda sahip olduğu konumların ve değişmelere adapte olamayan dogmatik yapısının neden olduğu ileri sürülmektedir. Geleneksel toplumlarda din yaygın değer olarak günlük yaşamın bütün kodlarını etkilemekte ve toplumsal kurumlar dine göre organize olmaktadır. Dinsel inançlar ve insanın davranışlarında etkili dinsel söylemler, özü itibarıyla nihai, mutlak ilkeleri bünyelerinde taşıdığı için, dünyadaki gelişmelere karşı mensuplarını pasif bir tutum seçmeye motive ederler.

Modern toplum gelenekten ve dinsel yaşamdan özgürleşme ve bireyselleşmeyi gündeme getirirken, aynı zamanda ulus-devlet endeksli bir toplumsallaşma sürecini yaratan, devleti siyasetin tanımlayıcı öznesi yapan bir disiplin ve normalleştirici istikrar toplumunu da ortaya çıkartmaktadır. *Modernlik*, dinci ötekileri, kısmen onlar üzerindeki otoritesini pekiştirmek için geçmişe ait bir şey olarak görür. *Modernliğin* bütün alternatiflerine karşı oluşturduğu karşıt ikilikler, kendi tarihsel meşruiyetini ve tarih anlayışını bütün diğerlerinden üstün bir norm haline getirmesini sağlar. Bu çerçevede dinsel siyasetin de *fundamentalist* olarak bir karşıt tanımlanması söz konusu olabilmektedir.²²

Modernlik bilincinin yükselmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte, Batı’da din ve gelenek yoğun eleştirilere konu olmuştur. Ortaçağ dinsel bilincinin dogmatik anlayışına karşı *Aydınlanma*’da üst düzeye çıkan bu eleştiriler, yeni bir *modernlik* bilinci yaratırken, akıl dogmatik düşünceye karşı savaş açmıştı. Din ve geleneğin etkili olduğu alanlarda, artık akıl, yeni perspektifler üretmekteydi. *Aydınlanma projesi*, doğa bilimlerinin, nesnel olarak insanı ve ona ait gerçekliği anlayabileceği bir bakış açısı geliştirmiştir. Buna göre insanın gerçekliği algılamasında akledilebilir kabuller dışında bütün geleneksel bakış açılarının reddedilmesi gündeme gelmiştir. *Aydınlanma* öncesinde, Avrupa’nın karanlık çağları olarak anılan Ortaçağda ise Kilise, kendi din yorumunu birey ve topluluk yaşamı üzerinde kurduğu baskıcı ve total yaklaşımla kabul ettirmişti. Gündelik yaşamın bütün alanlarında dinsel bakış açısı egemendi ve Kilise’nin tekeline

²¹ Giddens, *Modernliğin Sonuçları...*, s.100.

²² Davison, *a.g.e.*, s.48.

olmayan hiçbir bilgi ve düşünce kabul edilemezdi. *Aydınlanma* döneminde gelişen bilim anlayışı Kilise'nin bilim anlayışıyla hemen her alanda önemli çelişkiler gösterince, Kilise'nin dünya görüşleri ciddi biçimde sorgulanmaya başladı. *John Carroll*, kendisinin "*hümanizm*" dediği *modern* devrimin kültürel sonuçlarını incelediği bir çalışmada şöyle bir değerlendirmede bulunuyor : "Bunun hedefi, yeryüzünde insani bir düzen kurmaktır; aşkın ya da doğaüstü hiçbir desteğin olmadığı, özgürlük ve mutluluğun egemen olduğu, tamamıyla insani bir düzen, insanı merkeze koymak."²³ Buna bağlı olarak tarihin akışı içinde *modernliğin* dinle olan ilişkilerinde, dine ve geleneğe özgü kabul edilen bütün kurumların zamanla yok olup gideceğini öngören bakış açıları da ön plâna çıkmıştır. Böylece "*modernlik* düşüncesi, dinin ve Tanrısal bir bakış açısının mukadder kıldığı gerçekliği, iyi ve doğru algılamalarını eleştirmiştir."²⁴ Bireyin ve evrenin kutsaldan arındırılması süreci olarak gündeme gelen sekülerleşme (dünyevileşme) ve onun yol açtığı *modernlik* bilinci, son yüzyıl insanının kendini içinde bulduğu durumdur.

Aydınlanma'ya kadar geri götürülebilecek sekülerleşme teorisinin ana teması gayet nettir: *Modernleşme* ile hem toplumsal seviyede hem de ferdin zihninde (bilincinde) din gerileyecektir. *Modernleşmenin* bazı bakımlardan sekülerleşmeye sebep olduğu, hatta bazı coğrafyalarda bunun daha fazla hissedildiği doğrudur. Fakat *modernleşmenin* sekülerleşme karşısı birçok güçlü hareketi de doğurduğu ortadadır.²⁵ Ayrıca toplumsal seviyedeki sekülerleşmenin mutlaka ferdi bilinç seviyesinde de gerçekleşmesi gibi bir zorunluluk söz konusu değildir. Bazı dinî kurumlar birçok toplumda güçlerini ve etkilerini kaybetmişler, ama hem eski hem de yeni dinî inanç ve ibadet şekilleri, bazen yeni kurumsal şekillere, bazen de aşırı bir dinî ifadeye dönüşerek fertlerin yaşamlarındaki yerlerini korumuşlardır. Buradan çıkan sonuç, en azını söylemek gerekirse, din ile *modernlik* arasındaki ilişkinin karmaşık bir mahiyet arzettiğidir.

Tarihsel deneyim ile *modern* dönemin ayırt edici öznel durumları arasındaki bağın, belli belirsiz ayrımına karşın, çağdaş dünyada dinsel düşünce ve pratiklerdeki gözle görülür canlanmalar, dinsel farklılıklar temelinde medeniyetler arasında zaman zaman ortaya çıkan gerilimler, sekülerleşmeyle ilgilenenlerin kafasını karıştırmaktadır. Bunun yanında, *modernliğin* dünyanın bütün alanlarında küreselleşme kapsamında yaygınlaşan sonuçları, dinsel kimliklerin varoluş biçimlerini sorguluyor, kimi zaman dinin sönüp gideceğine ilişkin bakış açıları, kimi zaman da dinin yeniden *modern* dünyada kendisine yer bulabileceğine ilişkin görüşlerle karşılaşırız. Özellikle "soğuk savaş sonrası

²³ John Carroll, *Humanism: The Wreck of Western Culture*, London 1993'den aktaran, Bauman, *a.g.e.*, s.245.

²⁴ Peter Wagner, *Modernliğin Sosyolojisi(Özgürlük ve Cezalandırma)*, Ç: Mehmet Küçük, Sarmal Y., İstanbul 1996, s.29.

²⁵ Sekülerleşmenin tartışıldığı bilimsel bir çalışma olarak Bkz. Haz. Ali Köse, *Sekülerizm Sorgulanıyor*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002.

dünyanın birçok bölgesinde etnik milliyetçiliklerde ve dini fundamentalizmlerde yükselmeler gözlenmektedir.”²⁶

6)Postmodern Durum ve Postmodernizm :

Dünyanın son yüzyıllar içinde geçirdiği toplumsal değişmelerin önemli bir dinamiği olarak, geleneksel yaşam formlarından, *modernliğe* geçişin yarattığı sorunlar ve doğurduğu gerilimler, nihai olarak *modernlik* krizi olarak değerlendirilen süreçlerle yeni arayışları gündeme getirmiştir. *Modernleşme* problemlerini farklı süreçlerde yaşayan toplumlara göre, *modernlik* bilincinin ortaya çıktığı Batı dünyasında da *modernliğin* alternatif modelleri ve eleştiriler yoğunlaşmaktadır.

“*Modernlik* düşüncesinin kriziyle birlikte, kutsanmış ve tesbit edilmiş tek bir hedeften yoksun kalan insanoğlu için ütopyaların da eski anlamını yitirdiğine tanık olmak ve *modern* ütopyaların ve ters-ütopyaların yerini “*postmodern*” karşı ütopyaların aldığını gözlemek mümkündür.”²⁷ *Postmodernlik* aynı zamanda *modernist* sorunsala bir eleştiri olarak, alternatif yeni bir yapı, yeni bir dönem arayışını ifade etmektedir. *Modern* toplumun içine girmiş olduğu bunalım, *postmodern bakış açısının* temelinde yer alan bir ön kabuldür. Bu bunalımı, bu krizi yansıttığı ölçüde *postmodernlik* eleştirel, olumlu, katkı yapıcı ve sorgulayıcıdır. Ve öyle görünüyor ki, *postmodern* teriminin güçlü yanını bu eleştirel boyutu oluşturuyor. Asıl sorun ise “*postmodernliğin*, *modernlikten* bir kopuşu dile getirmesi, bir başka deyişle, *postmodernliğin* kendini bir alternatif olarak, yeni bir kültürel oluşum, yeni bir dönem olarak sunmasıdır. “*Postmodernliğin*, toplumsal çalkantılar, kültürel dönüşüm, siyasî değişim, temel değerler hakkındaki derin felsefî tartışmalar ve disiplinlerin bunalımı ile eşzamanlı olarak –belki de bunlara tepki olarak- ortaya çıkmış olması onu daha duyarlı bir biçimde karşılamamıza izin veriyor.”²⁸

Bu durumda, *modern* dönemin yapısal ve kültürel temelini değiştirdiği, etkin insan anlayışı yerine, kişiliğini ve özgürlüğünü yitiren bir insan tipinin ortaya çıktığı belirtilmekte ve *modern*den *postmoderne* veya “sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma geçiş sürecinden bahsedilmektedir.”²⁹

Modernlik tarihe, insanlığı bilgisizlik ve akıl dışılıktan kurtarmayı vaad eden ilerici bir güç olarak girdi, ama bu vaadin yerine getirilip getirilmediği tartışmalıdır.³⁰ *Postmodernlik* gündelik yaşamda metalaşmanın uzanmasına ve kültürel sistemler üzerinde kitle tüketim sistemlerinin etkisine, yüksek ve aşağı

²⁶ Bassam Tibi, **Die fundamentalistische Herausforderung, Der Islam und die Weltpolitik**, J.H.Beck Verlag, München 1992, s.36.

²⁷ Kıvanç Kılıç, “Pısrıklar Çağı”, **Birikim**, 148(Ağustos 2001), s.77.

²⁸ Pauline Marie Rosenau, **Postmodernizm ve Toplum Bilimleri**, Ç:Tuncay Birkan, Ark Y., Ankara 1998, s.30.

²⁹ Daniel Bell, **The Coming of Post-Industrial Society**, London 1974.

³⁰ Rosenau, a.g.e., s.24.

kültürler arasındaki ayrımın bulanıklaşmasına işaret eder.³¹ *Modern* bilimin kendi formel standartlarını kendisinin de uygulamadığı ileri sürülmektedir. Bilimin bütün sorunları çözebileceği yolundaki inanç, yirminci yüzyılda dünya ölçeğinde yaşanan ilerlemelere rağmen insanlığın karşılaştığı sorunların çeşitliliği ile kırılmaya uğramıştır. Nükleer enerji merkezlerinin ve nükleer silahların ortaya çıkarttığı atıklar, zehirli kimyasal ilaçlar ve atıkların yarattığı tehditler, doğal yaşamın dengesine yönelik kirlilik, insanın ve etrafındaki her şeyin metalaştırılması gibi sorunlar *modern* dönemde ortaya çıkmıştır. Yaşadığımız yüzyılda, "*modern*"liğin sicili –dünya savaşları, toplama kampları, soykırım, dünya çapında bunalımlar, Hiroşima, Vietnam, Kamboçya, Körfez Savaşı, zenginlerle yoksullar arasındaki uçurumun genişlemesi- ilerleme fikrine duyulan her türlü inancı ya da gelecekte ümit beslemeyi sorgulanabilir bir hale getirmektedir.³²

F. Jameson'un "*Postmodernizm* ya da geç kapitalizmin kültürel mantığı"³³, J.Habermas'ın "tamamlanmamış bir proje olarak; *modernlik*"³⁴ dediği, A. Huyssen'in "*neo-modernizm*"³⁵, Marc Argue'nin "*üst modernizm*"³⁶, Guyy Debord'un "*gösteri toplumu*"³⁷ olarak adlandırdığı ya da tanımladığı *modernlik* sonrası dönem için, '*postmodernizm*' veya '*postmodern durum*' tanımlamaları yapılabilmektedir. Adı tam olarak konulmamış bu dönemleştirmelerde gündeme gelen "*postmodernizm*" kavramı, "*modernlik*-sonrası" olarak anlaşılmaktadır. *Postmodernizm*, "post" ekinden kaynaklanan bir sonralık, bir başkaldırı boyutu taşımaktadır. Herhangi bir tanıma indirgenemeyecek bir karmaşıklığa, düzensizliğe sahipse de, *postmodernizm*, öncelikle *modernlik*le bir hesaplaşmayı ya da "*modernliğin* toptan radikal bir eleştirisini içeriyor."³⁸ *Postmodernistler* bugünün geçmişten, *modernin modern* öncesinden üstün olduğu düşüncesini sorgularlar. Böylece "geleneksel, kutsal, duygular, coşkular, sezgiler, tefekkür, spekülasyon, kişisel deneyim, âdet, şiddet, metafizik, kozmoloji, büyü, mit, dini hisler ve mistik deneyimler dahil *modernliğin* kenara attığı her şey yeniden önem kazanmaktadır."³⁹

³¹ Bryan S.Turner, **Oryantalizm Postmodernizm ve Globalizm**,Ç:İbrahim Kapaklıkaya,Anka Y., İstanbul 2002,s.27.

³² Rosenau,a.g.e.,s.25.

³³ Bkz. Fredric Jameson, "Postmodernizm Ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı",Ç:Deniz Erksan, **Postmodernizm**,Ed:Necmi Zekâ,Kıyı Y.,İstanbul 1994 s.59-116.

³⁴ Bkz. Habermas,"**Modernlik: Tamamlanmamış...**,s.31-44.

³⁵ Ali Yaşar Sarıbay,**Postmodernite,Sivil Toplum ve İslâm**,İletişim Y., İstanbul 1994.,s.109.

³⁶ Marc Ague,**Çağdaş Dünyaların Antropolojisi**,Ç:Hülya Tufan,Kesit Y.,İstanbul 1995,s.114.

³⁷ Guy Debord, **Gösteri Toplumu ve Yorumlar**,Ç: Ayşen Ekmekçi,Okşan Taşkent,Ayrıntı Y.,İstanbul 1996,s.10.

³⁸ Gencay Şaylan,**Postmodernizm**,İmge Y.,Ankara 1999,s.88.

³⁹ Rosenau,a.g.e, s.26

“Postmodernizm kapsamında yapılmış en iyi çalışmalar, çoğunlukla çifte kodlu ve alaycı bir özellik taşır; birbirleriyle çelişen ve süreksizlik gösteren çok sayıda gelenekten yararlanır, çoğulculuğu sağlayan da bu çeşitliliktir.”⁴⁰ *Postmodern düşünce geleneğinde, modernlik eski kılınmaz, “modernliğe yeni bir ışık tutulur” ve “kendi amaçları doğrultusunda kullanmak üzere modernliğin birçok tekniği ve stratejisi bir arada kullanılmaya çalışılır.”*⁴¹ Bu çerçevede “postmodernlik, modernliğin bir parçası olarak da değerlendirilir ve modernlikten bir kopuş olarak veya onun sürekliliği içinde anlaşılır.”⁴² Ancak postmodernlik ve postmodernizm kavramları, yine de muğlak bir özellik taşımakta ve henüz tam anlamıyla anlaşılmış, tanımlanabilmiş değildir.

Postmodernizm ilk olarak mimaride ve sanatta kendini göstermiştir. Özellikle mimari anlayışta, *post-modern* olarak nitelendirilen somut ürünler, yapılar ortaya çıkmıştır. "Ayrıcalıklı bir estetik dil" olarak mimarlık belki de Jameson'ın ileri sürdüğü gibi, "geç-kapitalizm ile postmodern deneyim arasında en dolaysız ilişki"nin gösterilmesini sağladığı için, postmodernizm tartışmalarında bu kadar ön plana çıkıyor. Foucault'nun öne sürdüğü gibi, belki de ondokuzuncu yüzyıl bir zaman bir tarih çağı, yirminci yüzyıl ise bir mekan çağı olduğundan, mimarlık tartışmaları meslek içi tartışma boyutunu aşıyor. Modernizmin, geçmişten ve onun sembollerinden bağımsız bir süreç olarak dikkate aldığı mimarlık anlayışı, adaleti ve eşitliği sağlamak, toplumu değiştirmek, daha doğrusu düzene sokmaya çalışmak için varoluyordu.⁴³ Sonuçta mitik bir modern insan tasarımını esas alan modernizm, postmodernlere göre, ancak çirkin çağdaş kentler, beton bloklar çıkarttı ortaya. Modern mimarlığın hâlâ en çok eleştirilen yanı, kuşkusuz "kent anlayışı"dır. Modern mimarlar, kendi toplum modellerine göre insan kitleleri yaratmak için, kentler yerine, işlevlerine göre belirlenmiş bölgeler inşa etmişlerdir. Kent, topyekün zihinde kurulabilir, müdahale edilebilir bir nesne haline gelmiştir.⁴⁴

Feyerabend'ın bilimsel akılcılığa karşı savunduğu “her şey olur” sloganıyla, tam bir serbestliğe, kaçınılmaz olarak da eklektizme varılıyordu. “Tarihin içeri alınması”, bu her şeyin geçerli olduğu “ilkesizlik ilkesi” ile birleşince, postmodern binalar da, tarihi bir biçimler ve semboller repertuarı olarak görmekle suçlandılar. Postmodern mimarlara göre ise bu, kurallarla oynayıp zenginleştirmeye dayalı bir yaratıcılık, demokratik bir gönül

⁴⁰ David Harvey, “Postmodernizme Bir Bakış”, Ç: Oğuz Işık, *Birikim*, 49, (Mayıs 1993), s. 56.

⁴¹ Kumar, *a.g.e.*, s. 169.

⁴² Madan Sarup, *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Ç: A. Baki Güçlü, Ark Y., Ankara 1997, s. 188.

⁴³ David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, Ç: Sungur Savran, Metis Y., İstanbul 1997, s. 84-120.

⁴⁴ Necmi Zekâ, “Yolları Çatallanan Bahçe, Aynalı Gökdelenler, Dil oyunları ve Robespierre”, *Postmodernizm*, Ed: Necmi Zekâ, Kıyı Y., İstanbul 1994, s. 13. Ayrıca Bkz. Mimarlık ve Kent tasarımında Postmodernist yaklaşım için Harvey, *Postmodernliğin Durumu...*, s. 84-124.

genişliydi. Çelişkili, karşıt öğeler yan yana kullanılarak şaşırtıcılık elde ediliyor, soyut düşünceler yerine, insanların zevki ve duyarlılığı esas alınıyordu.”⁴⁵

Modern tarzların toplumsal yaşam alanında eleştirisine dayanan “postmodern durum” ya da dönem hakkındaki tartışmalar, 1960’ların sonlarıyla 1970’lerin başlarında yoğun olarak gündeme gelmiştir. “*Modern* olanla postmodern olanın birbirleriyle kesişim halinde mi oldukları, yoksa birbirlerinden ayrı mı oldukları, postmodernizmin modernlikten gerçek bir kopuşu mu işaret ettiği, yoksa onun mantıksal bir devamı mı olduğu konusunda görüş ayrılıkları vardır.”⁴⁶ Postmodernizm üzerine yapılan tartışmalardaki kafa karışıklıkları, Jürgen Habermas’ın postmodernistlere verdiği bir karşılıkta da görülebilir: Habermas postmodernistleri, “*Aydınlanma modernliğinin hâlâ gerçekleştirilmemiş olan vaadi karşısında bozguncu ve kaçak bir muhafazakarlık konumuna geçmekle suçlar ve ona göre modernlikten vazgeçmek için vakit çok erkendir.*”⁴⁷ Böylece yerden yere vurulan modernlik projesini, (*Aydınlanma*’nın mirasını), bir Robespierre katılığı ve kararlılığıyla savunan Habermas, postmodernizm tartışmasında, terazinin öteki yanını dengelemeye çalışıyor. “*Heidegger, Foucault, Lyotard, Derrida, vb. düşünürleri kapsayan “radikal akıl eleştiricileri” ya da “modernliğe elveda deyciler” olarak adlandırdığı topluluğa karşı, akıl kavramını Habermas yeniden inşa etmeyi amaçlıyor.*”⁴⁸ Habermas, bütün akılcı ölçütlerin yozlaştığını ve geçersizleştiğini göstermek için bile en azından akla dayalı bir ölçüt bulmak gerektiğini öne sürüyor.⁴⁹

“*Postmodernizm, zaman-mekân sıkışması çevresinde ve içinde kurulan geniş kapsamlı bir önermeler dizisidir. Hem postmodernizmin sunduklarının, hem de postmodernizme yönelik eleştirilerin bu denli çeşitlilik göstermesini ancak zaman-mekân ufukları değişen bir dünyada kimlik arayışı ile açıklayabiliriz.*”⁵⁰ Bu anlamda, postmodernizm gerçekliği reddeder, şeylerin gerisinde mutlak bir gerçeğin olmadığı önermesini yapar. “Bizler sadece görmek istediklerimizi, zaman ve mekandaki konumlanışımızın bize izin verdiklerini, kültürel ve tarihi algılarımızın odaklandıklarını görürüz.”⁵¹ Gerçeklik yerine elimizde olan, postmodernizmin ileri sürdüğü, imgeyle yani hayalle maddi gerçekliğin arasındaki farkların kaybolduğu bir dünyadır. “Tüm toplumsal yaşam, gerçeklerin değil taklitlerin, modellerin, saf imgelerin ve temsillerin denetimi altına alınmıştır.”⁵² Eğer postmodernizm teorileri dışında postmodern

⁴⁵ Zekâ, a.g.e., s.16.

⁴⁶ Rosenau, a.g.e., s.24.

⁴⁷ Kumar, a.g.e., s.207.

⁴⁸ Zekâ, a.g.m., s.27.

⁴⁹ Zekâ, a.g.m., s.37.

⁵⁰ Harvey, a.g.m., s.58.

⁵¹ Ziyaüddin Serdar, *Postmodernizm ve Öteki, (Batı Kültürünün Yeni Emperyalizmi)*, Ç:Gökçe Kaçmaz, Söylem Y., İstanbul 2001, s.22.

⁵² Serdar, a.g.e., s.23.

yaşantılardan söz edebilirsek, kuşkusuz bu yaşantıların ortak paydası, kavramların “değer”lerini, değerlerin de, “gerçeklik”lerini yitirdiği “büyüden arınmış bir dünya”dır. Bu dünyayla ilgili tüm kavramlar elimizden kayıp gitmekte ve kavramların işaret edecekleri “gerçeklik” onlar daha işaret edemeden başka bir renge bürünmektedir. Gerçekten her şeyin “gösteri”ye dönüştüğü bir dönemde yaşıyoruz. Bütün kavramlarımız anlamını yitirip, kendi boşluğuna yuvarlanmaktadır.⁵³ “İnsan yaşamı, küçük bir klipe dönüştürken, hızlı, değişken, çarpıcı, karmaşık ve renkli; ancak yönsüz, başı sonu belli olmayan bir akışdır söz konusu olan.”⁵⁴ Baudrillard’a göre “çağdaş yaşamda hiçbir şeyin aslı yoktur ve her şey bir simülasyondur.”⁵⁵ Ticarileşmiş piyasa toplumunda, “gerçek” bir birey olmak, iyi bir “vitrin”e sahip olmak anlamına geliyor. Aydınlanmanın bireyi, Descartes’i izleyerek “Düşünüyorum, o halde varım”, diyordu; postmodern toplumun sessiz yığınları düşünmeden var olarak, hem Descartes’i hem de Aydınlanmayı çürütüyor.⁵⁶

“Günlük yaşam söz konusu olduğu sürece modern insanların başkaldırabileceği ya da başkaldırması gereken pek çok ve çeşitli şeyler ve yaşam modelleri söz konusudur ve postmodernizm aslında her türlü başkaldırıya olanak tanır.”⁵⁷

“Postmodern teori, önceki disiplinleri ve sınırları radikal bir sorgudan geçirir, hatta bazıları toplumsalın var olup olmadığını, hattâ olanaklı olup olmadığını dahi sorgularlar.”⁵⁸ Bu teori, karşı-aydınlanmacı çıkışlarıyla, “Aydınlanma çağının “aklı ve bilimi” kutsayan söylemini reddederken, belirli düşüncenin merkeze alınıp diğerlerinin bir kenara atılmasına karşı çıkarak çoğulculuktan ve çok faktörlü analizlerden yanadır.”⁵⁹ Postmodernist çağın kavranması, modernlik tasarımının sorgulanışı ve modernliğe duyulan inancın yitirilmiş olmasını, bir çoğulculuk ruhunun var olduğunu ve dünyayı evrensel bir bütünlük olarak algılayan ve kesin çözümlerle, sorulara tam karşılıklar bekleyen bakış açısının reddini öngörmektedir. “Postmodernizmi açabilmek için anlam berraklığından çok, anlam zenginliğini aramak; siyah-beyaz ayırımından kaçınıp, “ya biri ya öteki” yerine, “hem biri hem öteki”ni kabul etmek; birkaç düzeyde anlam ve birkaç odak noktasının birleşimini ortaya çıkarmak; kendini, kendi

⁵³ Şükrü Sargın, “Postmodern Yaşantı(lar), Medya ve Biz(ler)”, **Birikim**, 38-39 (Haziran-Temmuz 1992), a.g.m., s. 118.

⁵⁴ Sargın, a.g.m., s. 119.

⁵⁵ Jean Baudrillard, **Sessiz Yığınların Gölgesinde Ya da Toplumsalın Sonu**, Ç: Oğuz Adanır, Ayrıntı Y., İstanbul 1990, s. 14.

⁵⁶ Sargın, a.g.m., s. 119.

⁵⁷ Agnes Heller, “Varoluşçuluk, Yabancılaşma, Postmodernizm” Ç: Ş. Argın-O. Akınhay, **Birikim**, 42 (Ekim 1992), s. 80.

⁵⁸ Douglas Kellner, “Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar”, **Modernite Versus Postmodernite**, Ed: Mehmet Küçük, Vadi Y., Ankara 1994, s. 227-229.

⁵⁹ Haluk Tüzün, “Postmodernizm” **Siyasal Araştırmalar**, Ankara 1 (yaz 1994), s. 72.

hakkında bilgi sahibi olarak keşfetmek gerekmektedir.”⁶⁰ *Postmodernist* durum, kendisini temsil eden fikir ve imajların ironik, tabuları yıkan, serbest kolajının karşılığıdır. Evrensel, en yüksek düzeyi de, en alt düzeyi de, ciddiyeti de, dalgacılığı da aynı hevesle kucaklar. “*Postmodernizm* özne’yi adem-i merkezi kılarak, çoğul akılcılaştırmanın yolunu açar; böylece, *modernliğin* evrensel özelliğini bozar ve bireyci toplumsal düzenlemelere olanak tanır. Hatta yerel olanı meşrulaştırır. *Postmodernizm*, eski ayrımlar ve bölünmelerin dışındaki yeni biçimleri oluşturacak yeni dilleri bulma girişimidir. Bu girişim özellikle yüksek kültürle kitle kültürü arasındaki sınırları ortadan kaldırmaya yöneliktir.”⁶¹

Bu çerçevede, “*modernliğin* yarattığı hiyerarşi, araçsal akıllaştırma ve bütüncül toplumsal düzenlemelerin karşısına; *postmodernitenin* eşitliği, değersel akılcılaştırması ve bireyci düzenlemeler geçer. Böylece, *modernliğin* tek, evrensel ve mutlak kıldığı gerçeklik de *postmodernlikte* çoğul, tikel ve görelî hale dönüşür.” “*Postmodern* yaşam biçimi, sabit statü gruplarının olmadığı bir toplumsallığa dayanır. Böyle bir toplumsallık stabilize ve hiyerarşik olmayan aynı zamanda imaj bolluğuna dayanan bir tüketim kültürü ekseninde şekillenmiştir.”⁶² *Baudrillard* ve *Lyotard* gibi düşünürlerle göre *postmodernizm*, üretim ilişkilerinden tüketim ilişkilerine, üretim tarzından bilişim tarzına, emekten bilgiye, bilimsellikten, simülasyona geçişle ortaya çıkan bir durumdur.

Lyotard, “*postmodernizmi* ‘meta-anlatı’lara (üst-anlatılara)⁶³ inanılmazlık şeklinde tanımlıyor.”⁶⁴ “Anlatılar, yeterlik ölçütlerini belirler ve bu ölçütlerin nasıl uygulanacaklarını gösterirler. Böylece anlatılar, söz konusu kültürde neyin söylenilme ve yapılma hakkına sahip olduğunu tanımlarlar ve kendileri bu kültürün parçaları olduklarından, ne yapıyorlarsa onu yapıyor olma gibi basit bir gerçek tarafından meşru kınırlar.”⁶⁵

Postmodernlik, bir açıdan da “kültürel hegemonya” çağını ifade etmektedir. *Postmodernliğin* en önemli özelliklerinden biri de, zamanımızda her şeyin kültürel hale gelmesi ve herkesin kendi kültür dünyasında yaşamasının veya kendi yaşam tarzını bir kültür dünyasına dönüştürmesinin haklılaştırılmasıdır. Bu, aynı zamanda toplumsal çatışmaların yerini “kültür savaşlarının” aldığı anlamına gelir. Topluluklar arasındaki kültür savaşları, özneyi adem-i merkez kılmakta ve değer alanlarının hiper farklılaşmasına ve iç sınırlarının çoğalıp parçalanmasına sebep olmaktadır. Parçalılığın kendisini ifade

⁶⁰ Steven Best, Douglas Kellner, **Postmodern Teori**, Ç: Mehmet Küçük, Ayrıntı Y., İstanbul 1998, s.138.

⁶¹ Mehmet M. Arkan, “Postmodernist Düşüncede Gerçekliğe ve Düzene Bakış”, **Birikim**, 34 (Şubat 1992), s.66.

⁶² Zygmunt Bauman, **Postmodern Etik**, Ç: Alev Türker, Ayrıntı Y., İstanbul 1998, s.25.

⁶³ Üst-anlatı deyimi ...

⁶⁴ Richard Rotry, “Habermas, Lyotard ve Postmodernite”, Ç: Mehmet Küçük, **Modernite Versus Postmodernite**, Ed: Mehmet Küçük, Vadi Y., Ankara 1994, s.153.

⁶⁵ Rotry, **a.g.m.**, s.156.

ettiği en anlamlı kavram “sivil toplum” olgusu olmaktadır. Sivil toplumun “olmazsa olmaz” koşulları vardır ve birincisi, farklılaşma, parçalanma ve buna bağlı olarak iktidarın bölünmüşlüğüdür, ikincisi, sivil toplumun kökeni, dinsel özgürlük için verilen mücadele sonucunda, her türlü dinsel hareketlerin sivil toplumda yer edinebilmesidir. Bu noktada sivil toplum ile *postmodernlik* arasında kuvvetli bir bağ oluşmaktadır. Öznenin merkeziliğini yitirmesi sonucu cemaat duygusu belirmiş ve geniş kitlelerin duygusal cemaatler de bir araya gelmesiyle yeni bir yaşam stili oluşmuştur.⁶⁶ Bazı sosyologlar, “oluşan bu cemaatlere “*postmodern* kabileler” demektedirler.”⁶⁷

“*Postmodernlik* baskıcı bütüncüllük ve baskıcı bir siyaset yerine çoğulcu ve açık bir demokrasi üzerinde durur.”⁶⁸ Lyotard, “*Postmodern Durum*” adını verdiği ünlü kitabında, “*modern* çağın meşrulaştırıcı söylencelerine (büyük anlatılar) bilim aracılığıyla insanlığın ilerlemeci özgürleşimini ve evrensel olarak geliştirilmiş geçerli insanlık bilgisini öğretebilmek için gereksinim duyulan birliği insana felsefenin sağlayabileceği düşüncesine şiddetle saldırır. *Postmodern* kuram bu anlamda evrensel bilginin ve temeldenciliğin eleştirisiyle tanımlanır hale geldi. Lyotard ortada tek bir akıl değil, çeşitli akıllar olmasından ötürü artık bütünleştirici bir akıl düşüncesi hakkında konuşamayacağımıza inanır.”⁶⁹

Özet olarak *postmodernizmin* temel özellikleri şöyle sıralanabilir; Genel geçerlilik iddiası taşıyan önermelerin (teoriler, üst anlatıları, evrensel üsluplar) reddedilmesi; (dil oyunlarında, ilgi kaynaklarında ya da bilim adamı topluluklarında) çoğulculuğun ve parçalanmanın kabul edilmesi; farklılığın (ya da başkalığın) ve çeşitliliğin vurgulanması; ve son olarak da her şeyin geçici olduğunun ruhsuzca ve alaycı bir şekilde kabul edilmesidir.

7) *Postmodernlik ve Din* :

Her din, “*mutlak hakikat*”i en kesin biçimde doğrudan doğruya kendisinin ifade ettiğini, dolayısıyla nihai kurtuluşun ancak kendi yaşam formuna katılmakla mümkün olacağını iddia eder. “*Modernlik* söylemi ise, dinlerin ve geleneğin hakikat anlayışına karşı dışlayıcı bir tutumu benimsemektedir.”⁷⁰ Buna bağlı olarak *modern* toplumlar, din ve geleneğin etkisinden arındırılmış, bilgi ve teknoloji üzerine temellendirilmiş bir dünyada var olmaktadır. Din ve gelenek, *modern* toplumsal yaşamın kendine özgü dünyasında ancak kişisel bir tercih konumunda anlam kazanabilmektedir.”⁷¹ Böylece bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin yol açtığı olağanüstü başarılar, insana ve onun akılcı potansiyelinin tanrılaştırılmasına yol açarken, dine ve geleneksel değerlere bağlılıkları da zayıflatmıştır. Turner’in tesbitleriyle; “küreselleşmenin tanımı gereği, her gün

⁶⁶ Sarıbay, **a.g.e.**, s.9-10.

⁶⁷ Sarıbay, **a.g.e.**, s.91.

⁶⁸ Sarup, **a.g.e.**, s.189.

⁶⁹ Sarup, **a.g.e.**, s.190.

⁷⁰ Wagner, **a.g.e.**, s.29.

⁷¹ Giddens, **a.g.e.**, s.100.

yaşamımızı büyük bir yoğunlukta etkileyen bazı davranış biçimlerinin devaranı içerisinde dinsel inanç ve pratikler, hiçbir imtiyaza sahip olamayacaklardır. Dinsel inanç ve pratikler, günümüz koşullarında müntesiplerine sağlam bir dünya tasavvuru sunamadığı gibi, en iyi ihtimalle insanlar için çok gevşek kimlik referansları oluşturabilecektir.”⁷² “Max Weber’in dünya dinleri üzerine analizlerinin toplamından dinin veya dinsel inançların gündelik yaşamdan gittikçe daha fazla çekileceği ve modernliğin rasyonel ve seküler dünyasında dinin yerinin kalmayacağı yönünde bir öngörünün izleri rahatlıkla okunabilir.”⁷³

Modern toplum gelenekten ve dinsel yaşamdan özgürleşme ve bireyselleşmeyi gündeme getirirken, aynı zamanda devlet endeksli bir toplumsallaşma sürecini yaratan, devleti siyasetin tanımlayıcı öznesi yapan bir disiplin ve rasyonel bir organizasyon olarak belirginleşir. Batı dünyası geleceğin zihniyet dünyasını belirlerken, kendi toplumsal kimliğini de bu mantığa göre yeniden biçimlendirmektedir. “*Modernlik* zihniyeti evrensel bir meşrulaştırma potansiyeli taşımakta ve küreselleşme kapsamında kendi yaşam formlarını bütün dünyaya yaymaktadır. Bu kapsamda yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinin dünyayı “*küresel bir köy*” haline getirdiği yoğunlukla gündeme geliyor.”⁷⁴ Ancak “*modernlik* zihniyetinin bütün dünyada ortak bir amaç duygusu yaratmaktan uzak olduğu da bir gerçekliktir.”⁷⁵

Modernlik bilincinin küreselleşme kapsamında dünyanın farklı bölgelerinde ortaya çıkardığı tepkiler sosyologların ilgi duydukları bir olgudur. Kapitalizmin mantığı, dinsel kurumları ve ihtiyaçları da tüketim mantığına tabi kılmış, bu da genel bir eğilim olarak dinselilikte artışı doğurmuştur. “Küreselleşen dünyayı simgeleyen kültür savaşlarının en önemli sembollerinden biri olan din, ortadan kalkacağı varsayılmasına rağmen bugünün dünyasında egemen kodlardan birisi olarak yaşamını sürdürmektedir.”⁷⁶

Bugün bütün dünyada kitle iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte, daha hızlı ve kapsamlı bir bilgi alışverişi gerçekleşmekte, insanların yeryüzündeki farklı kültürleri tanıma ve işbirliği kurma istekleri artmaktadır. Bağlı olarak dünya çapında organize edilen spor olimpiyatları, vb. etkenlerle yolu açılan küreselleşme algısı, her türden ve her inançtan insanın

⁷² Turner, a.g.e., s.286.

⁷³ Yasin Aktay, “Postmodern Dünyada Din: Bir Anlatı mı, Tanrı’nın İntikamı mı?”, **Din Sosyolojisi**, Ed:Yasin Aktay-Emin Köktaş, Vadi Y., Ankara 1998, s.300.

⁷⁴ Yirmibirinci yüzyılda dünyada meydana gelmesi muhtemel dönüşümler hakkında küreselleşmenin mantığını izah eden bir çalışma Bkz. Marshall McLuhan, Bruce R.Powers, **Global Köy**, Ç:B.Öcal Düzgören, Scala Y., İstanbul 2001.

⁷⁵ Bassam Tibi, “İslâm Uygarlığında Sivil Toplumun Kültürel Dayanağı : İslâm ve Demokrasi-Uygurlıklar Arasındaki Köprüler”, Ç:Ahmet Fethi, **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslâm Dünyası**, Ed:Elisabeth Özdalga, Sune Persson, Tarih Vakfı Yurt Y., İstanbul 1998, s.32.

⁷⁶ E.Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, **Global/Yerel Ekseninde Türkiye**, Bağlam Y., İstanbul 2000, s.43.

sıklıkla bir araya gelmesini ve bu bir araya gelişlerin iyice kanıksanmasını sağlamaktadır. “Bunun dinsel inançlar alanında ilk anda meydana gelen çok edici anomik sonuçlarının yanı sıra, bütün bir küreselleşme algısının kanıksandığı oranda dinsel inançların tekrar geri gelişine tanık olunabiliyor. Gilles Kepel’in Tanrı’nın intikamı dediği bu geri geliş, *postmodern* durumda din hakkında dikkat edilebilecek en önemli konu; dini olguda keşfedilmeyi bekleyen daha pek çok noktanın mevcudiyetine işaret etmektedir.”⁷⁷ Kepel, “dinle ilgili ne rasyonalizmin ne de *modernliğin* hesabının henüz bitmemiş olduğunu, bitecek gibi de görünmediğini açıklanabileceğini, zengin *amprik* örneklerle göstermeye çalışıyor. Kepel’in göstermeye çalıştığı şey, hakikaten de tüm hızıyla yaşanmakta olmasına rağmen günümüz *modernliğinin* dinsel hareketlerin canlanmasıyla karakterize edilmekte olduğudur.”⁷⁸

Gellner, “günümüzde *hiper-göreci* postmodernistlerle, *fundamentalist dini* hareketlerin yükselişinin bir aradalığına aldanmamak gerektiğini, aslında bunların birbirlerine rakip unsurlar olduklarını kaydeder.”⁷⁹ Gellner, başvurduğu yüksek ve aşağı kültür İslamları arasındaki ayrımla özellikle İslâm dininin yükselişinin ciddiye alınabileceğini, diğerlerininse yükselişlerinin başka türlü açıklanabileceğini düşünür. Ona göre diğer “dinlerin varolmaya devam etmeleri hatta giderek dinsel bir canlanışı ifade etmelerinin sebebi muhtevalarını, özlerinden sapmak pahasına tamamen *modernleştirmiş* olmalarından kaynaklanmaktadır; bu yüzden bu tür dinlerin yükselişi, rasyonel bir içerikle değilse ancak çok geçici bir parıldama olarak görülmesi gerektiğinden, *modernizmin* genel seyrine hiçbir tehdit içermez.”⁸⁰

Peter Berger’e göre ise “dinsellikte artışın Amerikan toplum yapısına ve yaşam tarzına ilişkin bir yanı vardır. Amerikan toplumunda dinsel kurumlar da kapitalizm sayesinde pazarlama vasıtası haline gelmiş; dinsel gelenekler tüketici malları vasfını kazanmıştır.”⁸¹ Bugünün “küreselleşmeyle karakterize edilen kültürel durumunun en belirgin özelliği, kültürel formların, dinsel inançların, günlük yaşam örüntülerinin en yüksek düzeyde çoğulcu bir toplumsal pota içerisinde aşağı yukarı eşitlenmiş olması; aralarından birinin üstünlüğüne hüküm verecek bir üst ilkenin varlığıyla ilgili olanakları tüketmiş olmasıdır.”⁸²

Çağdaş dünyada dinin ve dinsel söylemin yeniden canlanması süreci ve olgusu, bu anlamda hem kuramsal düzeyde hem de somut siyasal yaşamda, yorumsal bir zihin karışıklığı yaratıyor. “Çünkü dinsel söylemi ve hareketi açıkladığımızı söylediğimiz an, aynı zamanda bu söylemi hiç de anlamadığımızı

⁷⁷Yasin Aktay, “Postmodern Dünyada Din: Bir Anlatı mı, Tanrı’nın İntikamı mı?”, *Din Sosyolojisi*, Ed:Yasin Aktay-Emin Köktaş,Vadi Y.,Ankara 1998,s.305.

⁷⁸ Aktay,*a.g.m.*,s.301.

⁷⁹ Ernest Gellner,*Postmodernizm İslâm ve Us*,Ç:Bülent Peker,Ümit Y.,Ankara 1994,s.124.

⁸⁰ Gellner,*a.g.e.*,s.31-40.

⁸¹ Berger....den aktaran Ali Yaşar Sarıbay,*Postmodernite*,s.82.

⁸² Aktay,*a.g.m.*,s.302.

fark ettiğimiz an oluyor. Bu hareketin ve söylemin yükselişini denetlediğimizi düşündüğümüz an, bu yükselişi körüklediğimiz ana karşılık geliyor. Toplumsal bir olgu olarak dinsel söylem ve hareket, “katı olan her şeyin buharlaştığını”, “tanımını yaptığımız olguların cevap arayan sorulara dönüştüğünü”, “nedensellik ilişkilerinin çarpıklaştığını” toplumsal ilişkilerin karmaşıklaştığını simgeleyen geç *modern* zamanların en önemli göstergelerinden biri olarak varlığını sürdürüyor.”⁸³ “Batı toplumlarının kendi içinde tek boyutlu olmayan oldukça heterojen bir görünüm sergilemesi ve yeni dinî anlayış ve yorumların yer yer etkinlik kazanması ilginç karşılanmakta ve dinin hâlâ ayakta kalmasının, insanın varoluş şartlarıyla ilgili olan çok önemli sebepleri ileri sürülmektedir. Bunların bir kısmı tarihî ve kültürel, bir kısmı derin anlamda psikolojik, bir kısmı sosyolojik ve şüphesiz önemli bir kısmı da eskatolojik çerçevede ele alınabilecek sebeplerdir.”⁸⁴

Modernlik krizlerinin Batı ve Batı-dışı toplumlarda oluşturduğu problemler, birbirinden farklı değerlendirmelere açık olmasına rağmen din ve geleneğin yükselen konumları *postmodernlik* tartışmaları ile daha da anlam kazanmaktadır. “*Postmodernizm*, *modernlik* tasarımının sorgulanışını, *modernliğe* duyulan inancın yitirilmiş olmasını, bir çoğulculuk ruhunun var olduğunu, geleneksel bağnazlıklara karşı kuşkuculuğun arttığını ve nihayet dünyayı evrensel bir bütünlük olarak algılayan ve kesin çözümlerle, sorulara tam cevaplar bekleyen bakış açısının reddini öngörmektedir.”⁸⁵ Gelinek noktada, “her alandaki sekülerleşmenin yol açtığı tatminsizlikler, birtakım *modernlik* öncesi çağa dönme teorileri bir yana, *modernliği* aşmak gerektiği tezini gündeme getiriyor.”⁸⁶

Postmodernizm öncelikle dünyayı eski gizemine kavuşturma sözü veriyor, hatta onu “yeniden büyüli hale”⁸⁷ getirmek istiyor. “*Modernizmin* ilkeselliğine, belirleme ve hesaplama tutkusuna, mantıklılık ve tutarlılık takıntısına toptan bir karşı çıkışla belirsiz ve raslantısal olanı selamlıyor.”⁸⁸ Böylece bir anlamda, “*postmodernliğin* en belirgin özelliklerinden biri de dine dönüşe imkan tanımasıdır. Farklı bakış açısına sahip düşünürler dini, *modernliğin* parçalayıp kırılan hale getirdiği toplumsal gerçekliği onarmanın çaresi olarak görmektedirler. *Daniel Bell*, *F. Jameson* bu düşünürlerle örnektir.”⁸⁹

⁸³ E.Fuat Keyman, “Toplumbilimlerinde Yorumbilgisel Yaklaşım ve Modernite/ Sekülerleşme Söylemini Anlamak”, **Doğu Batı Dergisi**, 9(Kasım-Ocak 1999), s.55.

⁸⁴ Mehmet S. Aydın, “Dünyevileşme”, **İslâmiyat**, IV/3(2001), s.15.

⁸⁵ Ahmed S.Akbar, **Postmodernizm ve İslâm**, Ç:Osman Deniztekin, Cep Y., İstanbul 1995, 24.

⁸⁶ Temel Yeşilyurt, “Seküler Dünyada İmân Toplulukları-Modern İnsan İçin İmanın Anlamı-“, **İslâmiyat**, V/3(2001), s.122.

⁸⁷ Bauman, **Postmodern Etik**, s.46.

⁸⁸ Ali Ulvi Türkbağ, “Postmodernite ve Hukuk İdealleri: Adalet, Hukuk Devleti”, **Doğu Batı**, 13(Kasım-Ocak 2000-01), s.206.

⁸⁹ Sarıbay, **a.g.e.**, s.86.

Postmodern düşünürler dinlere ait olan ezeli ve ebedi bilgiyi elde edebilme veya dinlerin gerçeklik hakkındaki söylemlerini dikkate almazlar. Tanrısal tecrübenin bireyin ve toplumun yaşantısında ön plana çıkan etik özelliklerine değer verirler. Tanrıyla ilgili bütün sorular, insanî problemlerin çözümüne atıfla sorulmalıdır. İnsanlığın kurtuluşu için toplumsal adalet gereklidir. Din, insan yaşantısında bu türden bir adalet ve hakkaniyet duygusunu kazandırıyorsa önemlidir. *Pannenberg*, insanî müdahale için bir dinî etikin geliştirilmesi zorunludur demektedir. *Postmodern* anlamda o, etik eylemin ezeli ve ebedi formüllerden doğamayacağına inanır. “*Derrida*, “sorumluluk”, etikin kalbidir der. *Buber*, *Tillich* ve *Bonhoeffer*, toplumsal adalet bulunmaksızın Tanrı’nın öneminin olamayacağını savunurlar. *Postmodernlikte* din, barbarizmin ortasında adalete çağrışı temsil eder. Din, insanları arıtılmış kavramlara kelepçelemek yerine, birbirine bağlar.”⁹⁰ Diğer taraftan özellikle “kitle iletişim araçlarının gelişmesi, enformasyon ağının zenginleşmesi ve yoğun nüfus göçleri, farklı dini yaşam formlarının bir arada var olmalarını ve aralarında gerçek bir diyalogun tesis edilmesini zorunlu hale getirmektedir. Din, barış, aşk ve yardımseverlik gibi faziletlerin egemen olduğu bir cemaat tesiri çağrısıdır. Günümüzde bazı teologlar, “dinin kurtuluş politikası olduğunu söyleyecek kadar ileri gider; çünkü gerçekten dindar bir insan toplumsal adaletsizliğe müsamaha gösteremez. İnsanlar bütünlüklerini dinle restore ederek kendilerini bir yabancılaşma yaşamından kurtarabilirler.”⁹¹ Bütün dünyada işsizlik, yoksulluk ve benzeri toplumsal sorunların yükselişi ile birlikte toplumsal eşitsizliğin ve adaletsizliğin her alanda yükselişi yanında, yolsuzluk, dolandırıcılık ve yasal olmayan yollarla belli kazanımlar elde edenlere saygı gösterilmesi önemli bir meşruiyet krizine neden olmaktadır.

Postmodern ahlak, ben ve öteki arasındaki ilişki üzerine temellendirilirken ötekini ihmal eden her davranış ahlak dışı olarak kabul edilir.⁹² “*Postmodernlik*, sivil topluma önem veren, var olan düzende farklı kimliklerin yurttaş veya sınıf gibi merkezi bir kimliğe indirgenmesi yerine farklı kimliklerin kendi farklılıklarını korumak için verdikleri mücadele temelinde yükselme imkanı sunmaktadır.”⁹³

Gerçekte “*postmodernizm* ister siyasi, ister dinsel, ister toplumsal nitelikli olsun bütün küresel, her şeyi kapsayıcı dünya görüşlerine meydan okur.”⁹⁴ *Postmodernleşmenin* cemaat yaşamını ön plana çıkarması ne tam anlamıyla dinsel inancın yeniden tesisi, ne de ritüele yeniden dönüşü içermektedir. Çünkü “*postmodernlikte* Tanrı da diğer büyük anlatılar gibi bir boyuta

⁹⁰ John W. Murphy, **Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Toplumsal Eleştiri**, Ç: Hüsamettin Arslan, Eti Y., İstanbul 1995s.50.

⁹¹ Murphy, **a.g.e.**, s.131.

⁹² Murphy, **a.g.e.**, s.131.

⁹³ Fuat Keyman, “Postmodernizm ve Radikal Demokrasi”, **Toplum ve Bilim**, 62(1993), s.151.

⁹⁴ Rosenau, **a.g.e.**, s.29.

indirgenmektedir. Tanrı'nın tarihe anlam ve yön veren, moralitenin varlık sebebi olan nihai hakikat anlayışını temsil ettiği dönem gerilerde kalmıştır.”⁹⁵ Buna paralel olarak “dinselliğin sevgi, yardımlaşma ve adalet duyguları, *postmodernlikte*, Tanrı tarafından ilham edilmemekte, öznel arası bir anlamlandırmadan türemektedir. Onlara göre ‘Ben ve Öteki’nin birleştiği nokta gerçekliktir ve dini değerler de sadece bu alan içinde ifadesini bulur.”⁹⁶

“*Postmodernizm* bir kez meta-anlatıların sonu olarak kabul edildiğinde, gerçekten de *postmodern* dünyada dinlerin de sağlam bir yer edinemeyecekleri kolaylıkla kabul edilebilir.”⁹⁷ “Turner, Lyotard ve Baudrillard gibi *postmodernistlerin* bir meta anlatı olarak dine kısa bir ömür biçen bütün bu gözlemleri dinin yükselişini, tabir caizse Tanrı'nın geri dönüşü sürecini yeterince değerlendirememekteymiş gibi görünüyor.”⁹⁸

Turner, *postmodernliğin* her şeyden önce gündelik yaşamdaki metalaşmayla, kültürel sistemler üzerindeki kitle tüketim sistemlerinin etkisiyle ve yüksek ve aşağı kültür arasındaki ayrımın bulanıklaşmasıyla anlaşılabilirliğini düşünür. Dinsel inanca asıl tehdit gündelik yaşamın metalaşmasıdır.⁹⁹ İnsanlar yalnızca entelektüel bakımdan tutarlı olmadıkları rasyonalist temellere dayanarak bir takım inançları benimseyip reddediyor değiller. İnançlar, gündelik ihtiyaçlar ve kaygılar açısından münasip olma ve olmama durumuna göre benimsenip reddedilmektedirler. Dinî inancı veya dinsel mensubiyeti küreselleşmiş *postmodern* bir toplumda problematik kılan şey, gündelik yaşamın hiçbir şeyden etkilenmeyen küresel bir mübadele sisteminin metalaşmış bir parçası haline gelmesidir.¹⁰⁰ Bu durumda dinsel semboller, kavramlar ve pratikler de gündelik yaşantının tüketim evreni içinde birer meta haline gelmektedir. *Postmodernist* çağın kavranması, *modernlik* tasarımının sorgulanışını ve *modernliğe* duyulan inancın yitirilmiş olmasını, bir çoğulculuk ruhunun var olduğunu, geleneksel bağnazlıklara karşı kuşkuculuğun arttığını ve nihayet dünyayı evrensel bir bütünlük olarak algılayan ve kesin çözümlere, sorulara tam yanıtlar bekleyen bakış açısının reddini öngörmektedir. “*Postmodernistler* için, Marksizm ya da Budizm olsun, ideoloji, alışveriş merkezindeki çeşitlerden yalnızca biridir. Lyotard ve Baudrillard, Marksizmi fikirlerin süpermarketinde satışta olan binlerce markadan yalnızca biri olarak görürler.”¹⁰¹ Batı dünyasında varolan tüketim ekonomisi, geleneksel yaşam tarzlarını dönüştürüp, modern bir yaşantı dünyasını organize ederken geleneksel yaşam tarzları ve dinsel alışkanlıklar da giderek aşınmaktadır. Bunun yanında medyadaki gündelik yaşamla ilgili bir çok konunun ve doğal olarak dinsel

⁹⁵ Murphy, a.g.e., s.130.

⁹⁶ Murphy, a.g.e., s.131.

⁹⁷ Aktay, a.g.m., s.308.

⁹⁸ Aktay, a.g.m., s.312.

⁹⁹ Turner, a.g.e., s.27.

¹⁰⁰ Turner, a.g.e., s.210.

¹⁰¹ Akbar, a.g.e., s.24.

anlayışların tartışılmasında da popüler imajları ön plana çıkaran bir metalaştırılma söz konusudur. “Seçkin bir kültürün temsilcisi olarak, alimlerin entelektüel ilgileri, aşağı kültürün yani popüler kültürün ilgi ve beğenilerini pazara çıkartmanın kaçınılmaz sonucu olarak hedefledikçe, hem dinsel konularda dinin doğasına aykırı bir çokseslilik hakim olmakta hem de din gerçekten de yeniliklerin, icatların ve yeni teknolojilerin alanı haline gelmektedir.”¹⁰² Özellikle din üzerindeki etkileri bağlamında *postmodernizmi*, hatta *modernizmi* kendisini, salt entelektüel veya bilişsel bir eğilim olarak almak her zaman çok yanıltıcı olmuştur. Çünkü, “aslında her ikisi de, din üzerindeki gerçek etkilerini, dinin gündelik yaşam örüntülerinin varlık alanını daraltma veya genişletme noktasında göstermişlerdir.”¹⁰³

Postmodernite, dine şahıslar arası bir konum tayin etmektedir. Bu anlamda *postmodernite*, dini özel alana inhisar ettirmektedir. Çünkü *postmodernite*, özel alana rağbet ederek, dinsel canlanmayı de teşvik etmektedir. “*Modernizm*, sekülerizasyon yoluyla dinsel inançların kaybolacağını öngörürken *postmodernizm* ise bu anlayışı reddederek, dinsel canlanmanın sekülerizasyonun ortadan kalkması sonucunu doğuracağını kabul etmemektedir.”¹⁰⁴

“*Modernizmin* dinsel hakikati dışlayan tutumuna karşılık *postmodernizmin* etnik-dinsel köklere dönüş, geçmişle bağların sürdürülmesi, kutsal, geleneksel üzerinde yeniden odaklanma gibi içerimleri, Müslüman entelektüeller açısından oldukça anlamlı karşılanmıştır.”¹⁰⁵ Son yüzyılda İslâm dünyasında gözlenen modernleşme ve geleneksel yapılar arasındaki uyum krizleri, Batı’nın kendi modernlik projesine karşı duyulan güvensizlikle paralellik gösterdiği ileri sürülebilmektedir. “*Postmodernliğin* Batılı kritiği bu anlamda İslâmî fundamentalizmle birlikte *modernliğe* alternatif olmaktadır.”¹⁰⁶

¹⁰² Aktay, **a.g.m.**, s.310.

¹⁰³ Aktay, **a.g.m.**, s.307.

¹⁰⁴ Sarıbay, **Postmodernite...**, s.93-94

¹⁰⁵ Vehbi Başer, “Modernizm ve Postmodernizm Arasında Kutsalın Yitirilişi”, **İslâmiyat** IV/3(2001), s.76.

¹⁰⁶ Tibi, **Die fundamentalistische Herausforderung...**, s.50.

SONUÇ

Postmodernizmden etkilenen bazı müslüman entelektüeller, başlangıçta *modernizmin* meydan okumalarına geleneksel dinsel kimlik ve birikimleriyle belirli bir direnç göstermişler; *modernliğin*, üzerlerinde hissettikleri yoğun baskısı karşısında bir yandan Batı'yı ve *modernizmi* daha yakından tanımaya çalışırken, Batılı *modernist* söylemleri, yaşam biçimlerini ve değerleri kuşkuyla karşılayan; bunları Batılı, düşman ötekinin İslam-dışı, saldırgan, büyüklük taslayıcı meydan okumaları olarak algılayan bir bakış açısı içinde yetişmişlerdir. Batı'yı tanıdıkça, *postmodern* eleştiri biçimlerini, *modernizme* karşı duydukları tepkilerinde önemli bir direnme noktası olarak algılamışlardır.

Postmodern durum ya da söylem modernlik eleştirileri üzerine kendisine yer belirlemeye çalışmaktadır. Bu durum çağımız insanların yaşantılarında yeni bir anlam dünyası keşfetmelerinden çok, varolan anlam dünyasının daha da bulanıklaşmasını ve belirsizleşmesini gündeme getirmiştir. Böylesine bir belirsizlikte, din ve geleneğin postmodernlikle birlikte yeniden ele alınışı da sorunlu bir alana girmek olarak görülebilir.

Bu dünyayla ilgili bütün kavramlar ve dinlerle ilgili değerler, postmodernliğin işaret edeceği gerçeklik konusunda tanımlanamaz gibi görülmektedir. Yaşamın bütün farklı renklerini aynı potada bazen bir boşluk denizinde kaybeden, bazen de piyasanın mantığına göre şekillendiren postmodernlik, dinin farklı renklerini de işine geldiği gibi kullanmaktadır. Modernliğin din konusundaki kesin tavrı, bu nedenle postmodern söylemde henüz bir sorun olarak kalmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ague, Marc ; **Çağdaş Dünyaların Antropolojisi**,Ç:Hülya Tufan,Kesit Y.,İstanbul 1995
- Aktay, Yasin ; "Postmodern Dünyada Din: Bir Anlatı mı, Tanrı'nın İntikamı mı ?",**Din Sosyolojisi**, Ed:Yasin Aktay-Emin Köktaş,Vadi Y.,Ankara 1998
- Arıkan, Mehmet M. ; "Postmodernist Düşüncede Gerçekliğe ve Düzene Bakış", **Birikim**,34(Şubat 1992)
- Avcı, Nabi ; **Enformatik Cehalet**, Kitabevi,İstanbul 1999
- Aydın, Mehmet S. ; "Dünyevileşme",**İslâmiyat**,IV/3(2001)
- Başer, Vehbi ; "Modernizm ve Postmodernizm Arasında Kutsalın Yitirilişi", **İslâmiyat** IV/3(2001)
- Baudrillard, Jean ; **Sessiz Yığınların Gölgesinde Ya da Toplumsalın Sonu**,Ç:Oğuz Adanır,Ayrıntı Y., İstanbul 1990
- Bauman, Zygmunt ; **Postmodern Etik**,Ç:Alev Türker,Ayrıntı Y.,İstanbul 1998
- Bell, Daniel ; **The Coming of Post-Industrial Society**,London 1974.
- Berman, Marshall ; **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**,Ç:Ümit Altuğ,Bülent Peker, İletişim Y.,İstanbul 1999
- Best, Steven - Kellner, Douglas ; **Postmodern Teori**,Ç:Mehmet Küçük,Ayrıntı Y.,İstanbul 1998
- Davison, Andrew ; **Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik**, Ç:Tuncay Birkan, İletişim Y.,İstanbul 2002
- Debord, Guy ; **Gösteri Toplumu ve Yorumlar**,Ç: Ayşen Ekmekçi,Okşan Taşkent, Ayrıntı Y.,İstanbul 1996
- Gellner, Ernest ; **Postmodernizm İslâm ve Us**,Ç:Bülent Peker,Ümit Y.,Ankara 1994
- Giddens, Anthony ; **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**,Ç:Osman Akınhay,Alfa Y.,İstanbul 1999
- Giddens, Anthony, **Modernliğin Sonuçları**,Ç:Ersin Kuşdil,Ayrıntı Y.,İstanbul 1994
- Habermas, Jürgen ; "Modernlik Tamamlanmamış Bir Proje",Ç:Gülengül Naliş, **Postmodernizm**, Ed:Necmi Zeka,Kıyı Y.,İstanbul 1994
- Harvey, David ; "Postmodernizme Bir Bakış",Ç:Oğuz Işık,**Birikim**,49,(Mayıs 1993)
- Harvey, David ; **Postmodernliğin Durumu**,Ç:Sungur Savran,Metis Y.,İstanbul 1997
- Jameson, Fredric ; "Postmodernizm Ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı", Ç:Deniz Erksan, **Postmodernizm**,Ed:Necmi Zekâ,Kıyı Y.,İstanbul 1994
- Jeannierre, Abel ; "Modernite Nedir ?",Ç:N.Tutal Küçük, **Modernite Versus Postmodernite**, Ed:Mehmet Küçük, Vadi Y., Ankara 1993
- Kara, Ahmet ; **İktisat Kuramında Pozitivizm ve Postmodernizm**,Vadi Y.,Ankara 2001
- Kellner, Douglas ; "Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar", **Modernite Versus Postmodernite**, Ed:Mehmet Küçük, Vadi Y.,Ankara 1994
- Keyman, E.Fuat – Sarıbay, Ali Yaşar ; **Global/Yerel Ekseninde Türkiye**, Bağlam Y., İstanbul 2000,s.43.

- Keyman, E.Fuat ; "Toplumbilimlerinde Yorumbilgisel Yaklaşım ve Modernite/Sekülerleşme Söylemini Anlamak", **Doğu Batı Dergisi**, 9(Kasım-Ocak 1999)
- Köse, Ali(Haz.); **Sekülerizm Sorgulanıyor**, Ufuk K., İstanbul 2002.
- Kılıç, Kıvanç ; "Pısrıklar Çağı", **Birikim**, 148(Ağustos 2001)
- Kumar, Krishan ; **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, Ç:Mehmet Küçük, Dost Kitabevi, Ankara 1999
- McLuhan, Marshall – Powers, Bruce R. ; **Global Köy**, Ç:B.Öcal Düzgören, Scala Y., İstanbul 2001.
- Murphy, John W., **Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Toplumsal Eleştiri**, Ç:Hüsamettin Arslan, Eti Y., İstanbul 1995
- Robinson, Francis; "Säkularisierung im Islam", **Max Webers Sicht des Islams: Interpretation und Kritik**, Ed:Wolfgang Schluchter, Suhrkamp Verlag, Frankfurt 1987
- Rosenau, Pauline Marie ; **Postmodernizm ve Toplum Bilimleri**, Ç:Tuncay Birkan, Ark Y., Ankara 1998
- Rotry, Richard ; "Habermas, Lyotard ve Postmodernite", Ç:Mehmet Küçük, **Modernite Versus Postmodernite**, Ed:Mehmet Küçük, Vadi Y., Ankara 1994
- Sargın, Şükrü ; "Postmodern Yaşantı(lar), Medya ve Biz(ler)", **Birikim**, 38-39(Haziran-Temmuz 1992)
- Sarıbay, Ali Yaşar, **Postmodernite, Sivil Toplum ve İslâm**, İletişim Y., İstanbul 1994.
- Sarup, Madan ; **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm**, Ç:A.Baki Güçlü, Ark Y., Ankara 1997
- Şaylan, Gencay ; **Postmodernizm**, İmge Y., Ankara 1999
- Sezer, Birkan Uysal, "Postmodernizm ve İkinci Cumhuriyet", **Amme İdaresi Dergisi**, 100 (Mart 1993)
- Tibi, Bassam; "İslâm Uygarlığında Sivil Toplumun Kültürel Dayanağı : İslâm ve Demokrasi-Uygarlıklar Arasındaki Köprüler", Ç:Ahmet Fethi, **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslâm Dünyası**, Ed:Elisabeth Özdalga, Sune Persson, Tarih Vakfı Yurt Y., İstanbul 1998
- Tibi, Bassam ; **Die fundamentalistische Herausforderung, Der Islam und die Weltpolitik**, C.H.Beck Verlag, München 1992
- Touraine, Alain ; **Modernliğin Eleştirisi**, Ç:Hülya Tufan, Yapı Kredi Y., İstanbul 1994
- Turner, Bryan S., "Oryantalizm Postmodernizm ve Din", **Tezkire**, 9-10(Bahar 1996)
- Türkbağ, Ali Ulvi ; "Postmodernite ve Hukuk İdealleri: Adalet, Hukuk Devleti", **Doğu Batı**, 13(Kasım-Ocak 2000-01)
- Tüzer, Abdüllatif ; "Kutsal'ın Tecrübesi ve Dini Çoğulculuk", **Düşünen Siyaset**, 12(Ocak-Şubat 2000)
- Wagner, Peter ; **Modernliğin Sosyolojisi(Özgürlük ve Cezalandırma)**, Ç:Mehmet Küçük, Sarmal Y., İstanbul 1996
- Yeşilyurt, Temel ; "Seküler Dünyada İmân Toplulukları-Modern İnsan İçin İmanın Anlamı-", **İslâmiyat**, V/3(2001)
- Zekâ, Necmi ; "Yolları Çatallanan Bahçe, Aynalı Gökdenler, Dil oyunları ve Robespierre", **Postmodernizm**, Ed:Necmi Zekâ, Kıyı Y., İstanbul 1994,

The Problem of Religion in Modernity and Post-modernity

ABSTRACT

Although the meaning of the relationship between modernity and religion can make possible different interpretations in Western and non-Western societies, in post-modernism the understanding the concept of religion does not fit certain measure. The modernity with its universal legal potential has prevailed on a world construction which has been purified from the religion and tradition. While the post-modern discourse tries to determine its own place by relying on the criticism of modernity, this situation has led the cloudiness and ambiguity of the present world-sense of our contemporary people more than leading them to explore a new world-sense. In this kind of ambiguity, it seems that dealing with the religion and tradition anew in the light of post-modernity can be regarded as an entering into a problematic area. Since, in post-modernism neither re-establishment of religions nor going back to rituals is told about. Only such common elements of religions – justice, love and helping each –other can find their places in the lives of the pluralitic post-modern societies. Due to this reason the certain attitude of modernity against religion is still a problem in post-modern discourse.

Key words: Modernity, Post-modernity, Modernity and Religion, Post-modernism and Religion.